

Станіслав КРАПИВ'ЯНСЬКИЙ
(Ніжин)

Бойовий шлях 217-ї піхотної дивізії вермахту

Головна мета даного дослідження полягає у вивченні бойового шляху 217-ї піхотної дивізії вермахту, доля якої вирішувалася в оборонних боях на підступах до Ніжина – останнього великого вузла оборони ворога на київському напрямку, який прикривав підступи до Дніпра. Сьогодні маємо лише кілька публікацій, у яких є фрагментарні згадки про це німецьке військове з'єднання.

Емблема 217-ї піхотної дивізії вермахту

217-а піхотна дивізія вермахту була сформована 17 серпня 1939 р. як тренувальна частина, а вже з 26 серпня 1939 р. значиться як бойова частина у Східній Пруссії, що була приписана до I Військового округу. Належала до «Третьої хвилі». Військове з'єднання в літературі ще називали Східно-Пруською дивізією, оскільки її рядовий і командний склад поповнювався, як правило, якраз із вихідців цієї німецької землі. Дивізія складалася з 311-го, 346-го, 389-го піхотних полків, 217-го артилерійського полку, 217-го саперного батальйону, 217-го батальйону зв'язку, 217-го важкого (моторизованого) дивізіону, моторизованого загону винищувачів танків, розвідзагону, тилових служб, медичної, ветеринарної та поштової служб, взводу військової поліції тощо [2].

Першим командиром дивізії був генерал Ріхард Бальтцер (Richard Baltzer) (у радянських джерелах його прізвище помилково вказується як «Вальцер»), який доклав багато зусиль для бойового вишколу частин дивізії. Майбутній генерал почав військову кар'єру в 1904 р. у кайзерівському військово-морському флоті. Наступного року був переведений до армії рядовим I полку польової артилерії. В 1906 р. йому присвоїли звання лейтенанта. Перед I Світовою війною в 1913-1914 роках Р.Бальтцер навчався у військовій академії, яку закінчив у званні старшого лейтенанта. Напередодні війни його перевели до 86-го полку польової артилерії. З серпня 1914 р. – полковий ад'ютант. У червні 1915 р. отримав звання капітана, а місяць потому став командиром батареї. В листопаді 1916 р. був переведений до штабу, а з березня 1917 р. Р.Бальтцер перебував у штаті 45-ї резервної дивізії. З червня 1917 р. – переведений до штабу начальника залізничних військ, де служив до грудня 1919 р. Потім став майором поліції. В 1922 р. – командир поліцейської інспекції в Берліні, в 1933 р. отримав чин полковника, згодом – генерал-майора поліції. Займав посаду командира охоронної поліції Берліну. З червня 1934 р. – командир поліцейської інспекції землі Бранденбург. У 1936 р. повертається до армії і призначається командиром 25-го піхотного полку. Отримує звання генерал-майора піхоти. З 26 серпня 1939 р. очолює об'єкт уваги даної розвідки – 217-му піхотну дивізію. Надалі, з 1 жовтня 1939 р. Р.Бальтцер – генерал-лейтенант, бере участь у війні проти СРСР, в березні 1942 р. був переведений до резерву. З 15 серпня до початку грудня 1942 р. був призначений командиром 156-ї дивізії. Потім півроку знову в резерві. 25 травня 1944 р. стає командиром 182-ї резервної дивізії, з бе-

резня 1945 р. – 182-ї піхотної дивізії. 10 травня 1945 р. загинув у бою в Празі [19].

217-та польова дивізія бойове хрещення отримала в польській кампанії у вересні 1939 р. у складі II корпусу 3-ї армії, що входила до групи армій «Північ». Перед 3-ою і 4-ою арміями було поставлено завдання сумісними ударами з Померанії і Східної Пруссії встановити зв'язок між Східною Пруссією і Німеччиною. 217-та піхотна дивізія повинна була злагодженими діями разом із іншими з'єднаннями розгромити супротивника, який оборонявся в районі північніше Вісли.

Після закінчення німецько-польської війни, дану дивізію було переведено до центральної частини окупованої Польщі (сектору «Центр»), де перебувала до травня 1940 р. у складі XXXV корпусу як гарнізонний (окупаційний) загін.

У червні 1940 р. 217-та польова дивізія у складі групи армій «В», I армійського корпусу 4-ї армії перебувала в Північній Франції, а у вересні цього ж року повернулася до Східної Пруссії, де дислокувалося до початку німецько-радянської війни.

217-та піхотна дивізія вермахту воювала на східному фронті з першого дня війни. Входила до складу XXVI армійського корпусу 18-ї армії групи армій «Північ». Знаходилася на її лівому фланзі. Перед дивізією ставилося завдання наступати на Ригу і далі – в Естонію західніше Чудського озера. В прикордонній смузі вона вела боротьбу проти 10-ї стрілецької дивізії 10-го армійського корпусу Червоної Армії [6]. На цій ділянці фронту, маючи чисельну перевагу і, не дивлячись на стійкий опір радянських солдат, 217-та дивізія швидко прорвала лінію фронту.

30 червня 1941 р. дивізія разом із іншими частинами I та XXVI армійських корпусів увійшла до Риги, де встановила контроль над мостами через Даугаву (Західну Двину). Проте, рішучою контратакою 10-го стрілецького корпусу генерала І.І.Фадєєва окремі загони дивізії були вибиті з позицій, що забезпечило планомірний відхід радянської 8-ої армії через місто. Наступного дня німці знов оволоділи Ригою [7].

Після захоплення столиці Латвії 18-та армія групи армій «Північ» під командуванням генерал-полковника Георга фон Кюхлера, до якої входила 217-та польова піхотна дивізія, продовжила наступ і 7-9 липня 1941 р. широким фронтом перейшла південний кордон Естонії [14]. Передові частини 217-ї дивізії після захоплення міста Пярну 8 липня 1941 р. просунулися через Аудру на Віртсу і Ліхулу через Марьямаа – на Таллінн, а через Сінді – у напрямку Тюрі, створюючи загрозу для Таллінна з приморського напрямку, де радянських військ узагалі не було.

9 липня 1941 р. німецькі полки пройшли половину шляху від Пярну до Талліна і 10 липня, переслідуючи відступаючі радянські частини, входять до Віртса [11]. Внаслідок контрудару військами 8-ї радянської армії був зірваний план противника з ходу захопити Таллінн. Уперше з початку війни просування німецьких дивізій було затримано: «ворог був відкинутий на 30 км, поніс великі втрати в особовому складі» [4]. З 20 серпня 1941 р. 217-та дивізія разом із 61-ою та 254-ою піхотними дивізіями штурмувала Таллінн і головну базу Червонопрапорного Балтійського флоту, завдаючи допоміжний удар в районі Уевескі, Оясо та Полукола [12]. Захоплені в радянський полон унтер-офіцери 311-го піхотного полку 217-ої дивізії Франц Кляйн і Рудольф Янсен показали, що на початку війни в кожній роті 311-му полку налічувалося по 170 солдат, 9 бронемашин і 24 мотоцикли. Натомість, тоді в ротах полку залишилося лише по 15-20 солдатів і по 2-3 бронемашини [1]. 28 липня 217-та дивізія, подолавши

запеклий опір оборонців, вступила до Таллінна. Тут військовими звиягми дивізії стало полонення 11,5 тис. червоноармійців, захоплення значних трофеїв: 90 бронемашин, близько 300 гармат і мінометів, іншого озброєння, спорядження і різного військового майна [14].

Із серпня 1941 р. 217-та дивізія воювала у складі 18-ї армії на островах Моозунзундського архіпелагу (північний захід Ризької затоки), що мали важливе значення для

Генерал Лаш на Східному фронті.
Фото 1943 р.

оборони західних морських рубежів СРСР, прикриваючи дальні підступи до Ленінграду. Після залишення столиці Латвії радянський гарнізон на території архіпелагу залишився в глибокому тилу. Німецьке командування виділило для захоплення архіпелагу 61-шу і 217-ту піхотні дивізії з частинами підсилення, артилерією й авіацією. 6 вересня 1941 р. спроба висадити десант німецькими дивізіями була відбита. Командування 217-ої дивізії повідомило про захоплення о.Вормсі 9 вересня, в перший же день операції, проте, бойові дії на цьому острові тривали ще 2 дні.

Командування 389-го полку 217-ої піхотної дивізії вермахту доповіло про взяття у полон на о.Вормсі 200 радянських військовослужбовців, захоплення 25 станкових кулеметів і 3 протитанкових гармат. За оцінками радянської сторони, втрати супротивника склали більше 350 чоловік, але потім (очевидно, після підрахунку власних втрат) ця цифра була збільшена майже удвічі і визначалася як «більше 600 чоловік» [5].

14 вересня 1941 р. частина дивізії висадились на о.Муху. Бої тривали чотири дні і закінчились перемогою німецьких військ. Майже за місяць, 12 жовтня батальйони 217-ї дивізії, за підтримки берегової артилерії, артилерії кораблів і авіації, одночасно в декількох пунктах почали висадку на о.Хіума. Після шестиденних боїв острів був захоплений.

У складі дивізії в період наступу на островах Ворсі, Муху і Сарема воював батальйон естонських добровольців, створений на основі загону «Ерна». Але 10 жовтня 1941 р. він був розформований [15].

Загалом, у час із 14 вересня по 21 жовтня 1941 р. від радянських військ були звільнені всі естонські острови, в полон взято близько 15 тис. солдат, захоплено 300 гармат і мінометів [16].

З жовтня 1941 р. по квітень 1942 р. дивізія вела бойові дії на радянському плацдармі в районі Оранієнбауму (сучасне м.Ломоносов поблизу Санкт-Петербургу) на узбережжі Фінської затоки («Оранієнбаумський п'ятачок»), намагаючись витіснити частини Червоної Армії в море. У травні 1942 р. німецьке командування зміцнює своє угруповання в районі населених пунктів Погост'є і Кондюя і північніше Любців (під Ленінградом) проти частин наступаючої радянської 54-ї армії Ленінградського фронту (Любанська операція радянських військ 1942 р.), перекинувши в цей район 217-ту піхотну дивізію.

Цей час позначився на долі дивізії зміною її керівництва. 14 лютого 1942 р. командиром 217-ї дивізії був призначений генерал-лейтенант Фрідріх Байер (Friedrich Bayer). Проте, менш, ніж за півроку з'явився новий командувач – 27 вересня 1942 р. командиром дивізії був призначений генерал-майор Отто Лаш, до якого, з огляду на подальші події, маємо більш пильний інтерес.

Генерал піхоти Отто Бернард фон Лаш (Otto Bernard von Lasch) народився 25 червня 1893 р. в м. Плесс (Верхня Сілезія), в сім'ї старшого лісничого великого лісового масиву Фюрстен Плесс. Після закінчення гімназії, в березні 1913 р. вступив на військову службу фаненюнкером до 2-го сгерського батальйону. Закінчив військове училище в 1914 р. (м.Хорсвальд). У серпні 1914 р. був проведений у чин лейтенанта. Учасник I Світової війни. Військовий льотчик. У листопаді 1914 р. командира роти О.Лаша було поранено. Після одужання повернувся на фронт. За військову звитягу нагороджений Залізним хрестом 1-го і 2-го класу. Це був солдат, як-то кажуть, «до мозку кісток»; мисливець, вершник, людина за вдачею відкрита і проста, з непоганим почуттям гумору, він був популярний серед солдатів і офіцерів [17]. Наприкінці 1919 р. О.Лаш звільнився з військової служби і перейшов до поліції, де служив командиром поліцейської роти в званні капітана, згодом перейшов на викладацьку роботу в політичну школу в Зенсбурзі (Східна Пруссія). В чині майора був ад'ютантом генерал-інспектора поліції в Бреслау (Сілезія).

У 1935 р. знову був прийнятий до лав сухопутних військ – у штаб 45-го піхотного полку. Закінчивши курс навчання, 1 жовтня 1936 р. О.Лаш був призначений командиром 3-го батальйону 3-го піхотного полку 21-ї піхотної дивізії в чині підполковника. Разом зі своїм підрозділом брав участь у Польській, потім – у Французькій кампаніях. З 26 жовтня 1939 р. командир 43-го піхотного полку 1-ї піхотної дивізії; з 1 грудня 1939 р. – полковник. На Східному фронті знаходився з червня 1941 р. Воював у складі групи армій «Північ». Дивізія під його командуванням наступала в напрямку на Шуляй-Ригу-Нарву-Двінськ і далі – на Ленінград. 17 липня 1941 р. за взяття мостів у Ризи був нагороджений Лицарським хрестом. 1 серпня 1942 р. отримав звання генерал-майора і з вересня 1942 р. став командиром 217-ї піхотної дивізії. 1 квітня 1943 р. О.Лашу було присвоєно звання генерал-лейтенант.

Після поразки під Ніжином генерал-майор Лаш формував у Франції з листопада 1943 р. по березень 1944 р. 349-ту піхотну дивізію. У квітні 1944 р. ця дивізія була перекинута на німецько-радянський фронт під Львів, де брала участь у боях на під Бродами, потрапила в оточення, проте, 21 липня 1944 р. вирвалася із нього. У липні-серпні цього ж року наново сформованій 349-ій піхотній дивізії під командуванням О.Лаша вдалося вирватися з казана під Львовом – за що отримав Дубове листя до попередньої нагороди – Лицарського хреста. Після цього був призначений командиром 64-го армійського корпусу, що дислокувався у Франції. Там О.Лаш захворів на гепатит, і ледве піднявшись з лікарняного ліжка, отримав звання генерала піхоти та призначення в Кенігсберг. До кінця серпня 1944 р. він тимчасово командував 48-им танковим корпусом, який діяв у Карпатах. 31 серпня був викликаний у ставку Гітлера для доповіді. В якості матеріального підтвердження подяки від фюрера за відмінні дії 349-ї піхотної дивізії і за хоробрість 10 вересня 1944 р. О.Лаш отримав свій Лицарський хрест із дубовими листям. З вересня 1944 р. – він командир 64-го армійського корпусу.

су, який на Західному фронті вів бої проти англо-американських військ, намагаючись зупинити їх наступ в районі Луари, а пізніше у Вогезах (північний схід Франції).

Як зазначалося, тут, на півночі Франції, О.Лаш тяжко захворів на жовтяницю. Видувавши, 1 листопада 1944 р. був призначений комендантом укріпленого району «Кенігсберг» і командувачем військами I військового округу; одночасно отримує звання генерала піхоти; з 28 січня 1945 р. – комендант цього східнопруського міста. О.Лаш готував Кенігсберг до тривалої оборони. Наприкінці березня 1945 р. під його командуванням знаходилося біля 130 тис. вояків. 6 квітня 1945 р. радянські війська розпочали штурм і 9 квітня, розуміючи безглуздість подальшої оборони, генерал О.Лаш капітулював, усупереч наказу командування вермахту стояти на смерть. Гітлер негайно віддав наказ судити генерала і той був заочно засуджений до смертної кари без розгляду справи у військово-польовому суді (дружина і старша дочка О.Лаша потрапили до в'язниці в Данії, молодша донька – в Потсдамі, свояк – заарештований гестапо у Берліні); аби стерти будь-яку пам'ять про О.Лаша його дітям, навіть, змінили прізвища. В СРСР генерал утримувався в одиночних камерах в'язниць Москви, Ленінграда, Красноярска, Войкова; потім – у спецтаборах Карабаху, Караганди і Воркути, в м.Асбест на Уралі і м.Сталінград на Волзі. 22 липня 1948 р. трибуналом військ МВС Ленінградської області засуджений до 25 років ув'язнення в таборах за військові злочини, здійснені вояками 217-ї піхотної дивізії. У жовтні 1955 року, пройшовши через одинадцять років радянського полону, як неамністований злочинець О.Лаш був переданий ФРН, де був, урешті-решт, звільнений. Помер колишній генерал і комендант Кенігсбергу 29 квітня 1971 р. у Бонні [13]. Автор мемуарів «Так упав Кенігсберг».

Тепер, після такої доволі розлогої передісторії 217-ї дивізії і короткої біографії двох її найбільш відомих керманічів, звертаємося безпосередньо до «ніжинського» етапу в її існуванні.

Під Ленінградом 217-та польова піхотна дивізія воювала до лютого 1943 р. 3 березня 1943 р. вона була передислокована під м.Волхов (сучасна Ленінградська обл.), а у серпні того ж року – переведена до резерву 16-ї армії вермахту на північ Росії, на відпочинок і переформування.

У вересні 1943 р. 217-ту дивізію було перекинуто під Київ (в район Ніжина). Прибувши на нове місце дислокації, вона ввійшла до LIX армійського корпусу 4-ї танкової армії. 5 вересня дивізія зайняла оборону на межі між селами Черняхівка-Крути. В такий спосіб німецьке командування намагалося стабілізувати лінію фронту, дати можливість своїм основним силам евакуюватися за Дніпро і краще підготуватися до оборони «Східного валу». В разі покращення ситуації на фронті, 217-та дивізія у взаємодії з сусідніми частинами мала перейти в контрнаступ і розбити радянські частини, які глибоко вклинилися у позиції вермахту на підступах до Ніжина. Для підсилення оборони міста, дивізія отримала незначну кількість танків.

12 вересня 1943 р. в с.Піски були взяті в полон із числа вояків 217-ї дивізії обер'єфрейтор Шінке і рядовий Бензін. Допит проводив командир 24-ї гвардійської механізованої бригади полковник В.К.Максимов, яка входила до складу 7-го механізованого корпусу. Полонені повідомили, що в Ніжині знаходилося два піхотні батальйони, підрозділ охорони складів, місцева поліція і комендатура, зенітні гармати, незначна кі-

лькість танків, але багато літаків. Інші полонені повідомили, що під місто перекинута з резерву 217-та піхотна дивізія вермахту під командуванням генерала О.Лаша.

На світанку 14 вересня 1943 р. 25-та механізована бригада гвардії підполковника Ф.В.Артамонова зазначеного механізованого корпусу 60-ї армії Центрального фронту зав'язала бій біля с. Бурківка. Радянські солдати увірвалися у ворожі траншеї і в рукопашній сутичці вибили німців із позицій. Після півгодинного бою радянські частини оволоділи селом і продовжили наступ на Черняхівку. Переслідуючи ворога о 7.00 з ходу радянська мотопіхота увірвалася в село. Бій за цей населений пункт тривав кілька годин. О 15.00 він був повністю звільнений від ворога і механізовані частини Червоної Армії зайняли оборону на його околицях.

Танкісти генерала Д.М.Барінова наступали на станцію Крути і с. Переяславку. По станції був завдано такого стрімкого удару, що гітлерівці не встигли вивантажитися з ешелону і зайняти оборону. Після нетривалого бою була звільнена Переяславка. Частини 217-ї піхотної дивізії поспішно відступали. Біля с. Бакланове німці кинули у бій 8 танків. Але швидко відступили до с. Березанка. Під с. Євлашівкою ворог перейшов у контрнаступ силами полку і шести танків. Вимальовувався задум ворога відрізати від основних сил частини радянського 7-го механізованого корпусу, що вклинилися в німецьку оборону. Внаслідок цього вдалося дещо потіснити 132-у стрілецьку дивізію цього корпусу, повернувши контроль над кількома невеликими населеними пунктами, але цей успіх для 217-ї піхотної дивізії був короткочасним. Уже за кілька годин завершилося оточення і ліквідація частини німецьких військ. 8 танків із хрестами на броні за підтримки піхоти на двадцяти автомашинах здійснили спробу прорватися до Черняхівки, але втративши половину танків і до сотні вбитими, німці змушені були відступити.

Увечері 14 вересня 24-а і 57-а бригади 7 механізованого корпусу генерала І.П.Корчагіна форсують р.Остер і наступають в обхід Ніжина з південного сходу. Успішні дії всіх радянських механізованих і танкової бригад призвели до прориву німецької оборони. Потім вона буде розчленована на окремі частини.

Німецькі підрозділи, прагнучи за будь-яку ціну утримати лінію оборони, відчайдушно захищали кожен населений пункт. Використовуючи танкові заслони, здійснювали систематичні контрудари. Але кожен раз не витримували натиску радянських військ і відступали до Ніжина. «Впертість ворога, – згадував маршал К.К.Рокоссовський, – перевершила наші сподівання... Гітлерівці не тільки не залишали позицій, але і розпочинали шалені контратаки... Вони билися відчайдушно, не рахуючись з втратами» [8]. Проте, вже ніщо не могло зупинити радянські війська, які прагнули якомога швидше визволити Київ, відтак, невпинно наближаючись до Ніжина.

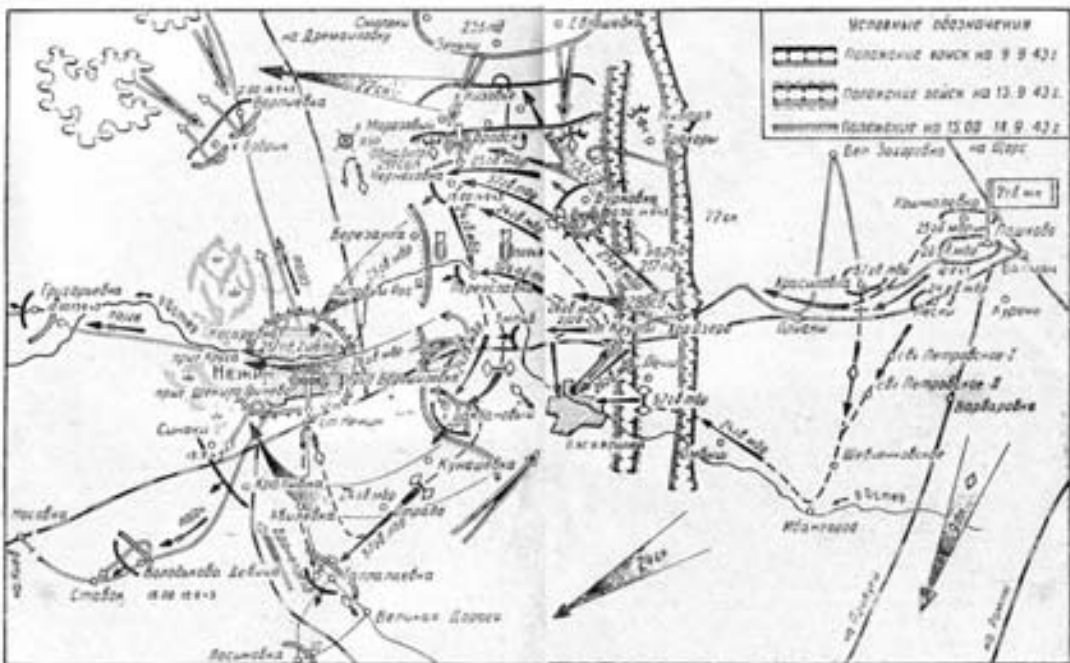
Готуючи місто до оборони, генерал О.Лаш особливу увагу приділив захисту його околиць. Окремі будинки та підвали перетворювалися німцями в міцні опорні пункти. Важливі об'єкти – мости й будинки колишніх державних установ – заміновано та підготовлено до знищення.

О 6 годині ранку 14 вересня 1943 р. німецьке командування з ніжинського аеродрому підняло у повітря значні сили авіації. Безперервно, через кожні 10-15 хвилин, німецькі літаки обстрілювали та бомбили бойові порядки частин 7-го механізованого корпусу. «Противник прагнув затримати ударами з повітря наступ наших військ і допомогти своєму ніжинському угрупованню утримати останній опорний пункт на підступах до Дніпра і Києва», – згадував маршал авіації С.І.Руденко [9].

25-та бригада згаданого радянського механізованого корпусу розгорнулася бойовим порядком і намагалася оволодіти Ніжином зі сходу. Проте, атака успіху не мала: передові підрозділи бригади зустріли запеклий опір німців, які встигли підтягнути з тилу резерви, організувати систему вогню, замінувати підходи до міста. Весь світовий день бригада здійснювала перегруповування сил, вела розвідку і поодинокі бої. 14 вересня у другій половині дня опір фашистів почав згасати. Відчуваючи, що спроби зупинити просування радянських військ не дають бажаного результату, підрозділи 217-ї піхотної дивізії відійшли безпосередньо до міста. Ввечері 14 вересня передові загони радянських військ були вже за 5-6 км від Ніжина. Аналізуючи ситуацію, що склалася, командуючий 7-им гвардійським механізованим корпусом генерал-лейтенант І.П.Корчагін вирішив оволодіти містом уночі.

Атака розпочалася о 20.00. Німецьке командування терміново почало відводити основні сили з міста, в напрямку сіл Веркіївка, Володькова Дівиця і Григорівка. Німецькі підрозділи безперешкодно залишили Ніжин, оскільки радянські війська не перекривали виходи з міста. Розуміючи це командир 25-ї бригади Ф.В.Артамонов віддав наказ негайно атакувати й захопити Ніжин. Бригада наступала на місто з північного сходу. Опівночі передовий загін бригади з боку с. Липовий Ріг увірвався в місто, ведучи вогонь по вогневих точках противника. Основні сили бригади ввійшли в місто а першій годині ночі.

26-та бригада наступала на Ніжин зі сходу. Бої йшли за Мигалівку, східну околицю міста. 24-та (під командуванням В.К.Максимова) і 57-ма (під командуванням І.П.Сілова) бригади вели наступ в обхід Ніжина з південного сходу. Внаслідок такого

маневру, 24-та бригада перерізала залізницю на Київ, а 57-а – підійшла до станції Ніжин зі сторони с. Талалаївка. Тут, у районі ніжинського вокзалу ворог учинив найбільш значний опір. О 8 годині 15 вересня 1943 р. 7-ий механізований корпус разом із 280-ою Конотопською і 132-ою Бахмацькою стрілецькими дивізіями повністю визволили Ніжин від нацистів. Названі радянські механізовані й танкова бригади продовжили просування до Талалаївки і Володькової Дівиці [3].

Завдання командування 4 танкової армії вермахту зупинити наступ противника 217-та піхотна дивізія виконати не змогла. Про її розгром, згадував генерал О.Лаш, під час допиту в штабі 3-го Білоруського фронту після капітуляції Кенігсберга 9 квітня 1945 р. Розбиті частини 217-ї піхотної дивізії відступили до Десни.

Після «ніжинського розгрому» з жовтня 1943 р. командиром 217-ї дивізії стає генерал-лейтенант Вальтер Поппе (Walter Poppe). 2 листопада рештки дивізії в якості дивізійної групи 217-ї піхотної дивізії були включені до складу корпусної групи «Ц». Дивізійній групі, яка ще формувалася, були передані рештки розбитих 311-ї, 346-ї та 389-ї піхотних дивізій, також «покалічених» під час наступу на Київ радянських частин. «Багатомісячні бої, що розгорнулися на всьому тисячокілометровому фронті від Смоленська до Чорного моря були пов'язані з важкими втратами для німецьких військ. Приблизно зі 110 дивізій, що билися у складі трьох груп армій, третина було настільки послаблена, що вони позначалися на картах просто дивізійними групами. Це означало, що чисельність кожної з дивізій зменшилася до декількох неповних батальйонів» [10].

Відступаючи з боями, дивізійна група із зазначених колишніх уже на той час дивізій вермахту несла величезні втрати. Вона не змогла утримати противника під селом Мануїльським (нині Любимівка Вишгородського району Київської обл.) в боях 4-5 листопада 1943 р., – ці німецькі частини відступили до Бородянки. Тут до складу дивізійної групи були включені й інші підрозділи розбитих під Києвом німецьких частин. Розуміючи, що дивізії Червоної Армії зупинити наявними силами не вдасться, командування вермахту пропонує відійти означеному військовому утворенню до Іванкова. Але вже за два дні після оволодіння Києвом 8-9 листопада 1943 р. радянські війська прорвали в кількох місцях лінію фронту поза містом і відкинули цю німецьку групу військ із-під Бородянки на захід від Тетерева [18]. У грудні 1943 р. залишки 217-ї дивізії, серед інших, були розгромлені в групі армій «Південь».

Таким чином, розглянувши історію 217-ї (Східно-Прусської) піхотної (в певних джерелах також – гренадерської) дивізії вермахту, абсолютно очевидно, що Ніжин зіграв у її існуванні надто важливе, навіть, фатальне значення. Можемо сміливо констатувати: 5-15 вересня 1943 р. під Ніжином фактично припинила існувати як самостійне військове утворення вермахту, яке розпочало свій славний бойовий шлях у Польщі, пройшла сотні кілометрів дорогами Франції, Прибалтики, відзначилася при захопленні Риги й Таллінна і безславно скінчила його під невеликим українським містом.

На відміну від першого командувача 217-ї дивізії Ріхарда Бальтцера, який здобував із дивізією лише перемоги, її останній керманіч Отто Лаш саме під Ніжином за-

знав першої значної поразки у своїй військовій кар'єрі (чи не першої взагалі?). Після «ніжинського розгрому» генерал Ляш терпів лише поразки – оточення під українськими Бродами і Львовом, невдача під французькими Вогезами, безславна оборона Кенігсбергу. Щоправда, треба віддати йому належне: він виявив себе як справжній офіцер, а не вояка-кар'єрист, – ризикуючи життями підлеглих там, де це було виправдано й не бажаючи проливати кров тисяч людей у завчасно безглуздій ситуації – як при обороні східнопруського міста.

Загалом, розповідь про бойовий шлях непересічної німецької дивізії та роль у її існуванні Ніжина зайвий раз підкреслює важливе стратегічне значення цього міста – від міжусобних сутичок давньоруських князів до останньої світової війни. З іншого боку «ніжинський» період у існуванні зазначеного бойового утворення вермахту, його потужний і запеклий опір під час київського наступу Червоної Армії влітку-восени 1943 р. підкреслює масштаб військової звитяги радянських частин, що 15 вересня 1943 р. – практично день-у-день – звільнили Ніжин від дворічної нацистської присутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. 1941-1945 // www.chamtec.com/21july41.htm
2. 217. Infanterie-Division // www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/Infanteriedivisionen/217ID.htm
3. Барінов Д.М. Гвардейский Нежинский Кузбасский. – Кемерово, 1985. – С.119.
4. Битва за Ленинград (1941-1944). Оборона Эстонии // lenbat.narod.ru/est.htm.
5. Бой за остров Вормси // www.2.com/forums/archive/index.php/t-384.html
6. Веремеев Ю. Красная армия и вторая мировая война // army.armor.kiev.ua/hist/oborona-b.shtml
7. Прибалтийская оборонительная операция 1941 года // www.soldat.narod.ru/OPER/ARTICLES/003-pribalt.htm
8. Рокоссовский К.К. Солдатский долг // militera.lib.ru/memo/russian/rokossovsky/
9. Руденко С.И. Крылья Победы // militera.lib.ru/memo/russian/rudenko/
10. Типпельскирх К. История Второй мировой войны // militera.lib.ru/h/tippelskirch/
11. Трагедия Балтийского флота // www.randewy.ru/pam/struk6.html
12. Трибуц В.Ф. Балтийцы сражаются // militera.lib.ru/memo/russian/tributz_vf/01.html
13. Форум сайта REIBERT.info // reibert.info/forum/archive/index.php/t-5206.htm
14. Ханнес В. Эстония во второй мировой войне // www.okupatsioon.ee/rus/1940/walter.html
15. Хийо Т. Еще раз об истории «Эрны» 16.08.07 Газета Молодежь Эстонии // www.moles.ee/07/Aug/16/8-1.php
16. Эстония во второй мировой войне // www.okupatsioon.ee/rus/1940/walter.html
17. Яшкина Д. Генерал Ляш и Кенігсберг // www.nkgazeta.ru/printitem.php?newsid=87
18. Divisionsgruppe 217 // www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/Divisionsgruppe/DivGruppe217.htm
19. Generalleutnant Richard Baltzer // www.geocities.com/~orion47/WEHRMACHT/HEER/Generalleutnant/BALTZER_RICHARD.htm

Від упорядників

Гадаємо, цілком логічною буде ілюстрація матеріалу щодо «ніжинської» дивізії вермахту, викладеної в розвідці С.М.Крапив'янського, кількома документами, так би мовити, дзеркального відображення – походженням із протилежного воюючого табору. Пропоновані документи освітлюють ті самі події, пов'язані з боями за Ніжин на початку вересня 1943 р., але очима радянської сторони.

Уміщену далі підбірку документів під назвою «1943. На Нежинском направлении. Докуме-

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

нти и материалы» щодо визволення Ніжина від німецьких військ було зроблено в середині 1980-х років дослідником-аматором із Брянської обл. (РФ) Н.Гесцом, яка на сьогодні зберігається у фондах Ніжинського краєзнавчого музею.

Документи подаються без змін у авторських копіях, з приведенням пунктуації до норм сучасної російської мови; без розшифрування скорочень і без коментарів. Виняток становлять назви населених пунктів Ніжинського району, в котрих були допущені чисельні неточності у їх написанні.

№1 – 12 вересня 1943 р. – м.Москва – Оперативне зведення про події на німецько-радянському фронті за 11 вересня 1943 р.

От Советского информбюро
Оперативная сводка за 11 сентября 1943 года.

На Нежинском направлении на отдельных участках продвинулись вперед от 6 до 10 километров, заняли свыше 20 населенных пунктов, в том числе крупнейшие населенные пункты: Стрельники, Великая Загоровка, Карабутово, Юрьевка, Пекари и железнодорожную станцию Плиски.

Правда, 12 вересня 1943 р. (№227).
Машинопис. Копія.

№2 – 12 вересня 1943 р. – м.Москва – Директива Ставки Верховного Головнокомандувача СРСР до командувача Воронежського фронту Червоної Армії

Директива Ставки ВГК №30189 представителю Ставки*,
командующому войсками Воронежского фронта
об ускорении продвижения правого крыла фронта.

Копия: командующему войсками Центрального фронта
12 сентября 1943 г.
18.00

Войска левого крыла Центрального фронта успешно наступают в направлении Нежин и сегодня ими заняты Прохоры, Хорошее Озеро, Ивангород. В тоже время 38А Воронежского фронта значительно отстает, чем связывает действия левого фланга Центрального фронта, заставляя его поворачиваться на юг и растягивать свой фронт вместо того, чтобы развивать успешное наступление на запад.

Ставка Верховного Главнокомандования требует решительного продвижения вперед правого крыла Воронежского фронта, особенно 38А Чибисова.

О принятых мерах донести.

Ставка Верховного Главнокомандования И.Сталин

Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации,
ф.148а, оп.3763, спр.143, арк.216.
Машинопис. Копія.

* Г.К.Жукову.

№3 – 16 вересня 1943 р. – [м.Нежин] – Звіт про бойові дії 7-го Гвардійського механізованого корпусу за 13-16 вересня 1943 р.

Отчет о боевых действиях 7-го гвардейского мехкорпуса.
Бои за важнейший опорный пункт противника
на подступах к Киеву – гор.Нежин (13.9-16.9.43 года)

Для захвата г.Нежин я решил наступать двумя эшелонами с сев-вост. и юго-востока.

42 Гв.МБр во взаимодействии с 468 Гв.МП 288 Гв.ЗАП наступает с исходящего рубежа: Украинский Пашков – в направлении Красиловка, Плиски, Хорошее Озеро, Ст.Круты, Кунашевка, г.Нежин, имея задачу к исходу 14.9.43 года овладеть г.Нежин – выйти главными силами – г.Нежин, юго-зап.окр. пригорода Фрунзовка: имея сильную ПО на рубеже Колесники, Григоровка.

57 Гв.ТБр. во взаимодействии с 14 МСБр исходящего рубежа Петровский наступает в направлении Ивангород, Омбыш, Печи, Кагарлыки, Наумовский, ст. Нежин, имея задачу овладеть г.Нежин и выйти главными силами – Томашевка, заняв оборону фронтом на юг. 24 Гв.МБр с исходного рубежа Нежин наступает за 57 Гв.ТБр. – имея задачу по овладению г.Нежин, захватить Володькова Девица, имея в виду отражение контратак противника в направлении – Фастовцы, Мартыновка.

25 Гв.МБр и 410 ОГМД были в моем резерве и наступали за 26 Гв.Севской МБр. Противник утром 14.9.43 г. бросил большое количество истребительной, штурмовой и бомбардировочной авиации непрерывно штурмовал и бомбил боевые порядки частей корпуса (Совершенно 1000 самолето-вылетов) .Стремился задержать и расширить боевой порядок частей корпуса, однако, части 7 Гв.М находясь под сильным воздействием авиации п-ка преодолевая огневое сопротивление, продвигались вперед и в 17.00 14.9.43 года овладели: 25 Гв.Мехбригада – Черняховка, 26 Гв.Севская МБр х.Бакланово. Ввиду того, что переправа в Круты была подорвана п-ком 24 Гв.МБр и 57 Гв.ТБр. вынуждена была совершить обход и с боями продвигалась вперед. Следуя за 25 Гв.МБр. вышла на северную окраину Кунашевка. Противник стремился вернуть Бурковка и Черняховка, подтянул силы и неоднократно переходил в контратаку, при этом потеснил соседа справа и занял х.Морозова, х.Бродок и выс.1318.

Для прикрытия частей корпуса с севера я решил выбросить 9 Гв.О БАБ, с задачей выбить противника с выс.1318 и занять оборону фронтом на север. С наступлением темноты поставленная задача батальоном была выполнена.

Во второй половине дня 14.9.43 г. мною был отдан приказ по которому до 20.00 части корпуса производили перегруппировку сил, после того переходят в решительное наступление по захвату г.Нежин, действуя в направлении: 25 Гв.МБр. – Черняховка, Березанка, овладевает Березанка, овладевает сев.частью Кунашевка, приг.Ворошиловка центральной и южной частью г.Нежин, наступает в направлении Кунашевка, Синяки, Крапивна, выделив ПО для захвата Володькова Девица.

57 Гв.ТБр – взаимодействуя частями корпуса с юго-востока по захвату г.Нежин наступает в направлении Кунашевка, х.Наумовский, Талалаевка, овладевая этими населенными пунктами и занимает оборону на юго-зап. окр. Талалаевка.

Благодаря возросшему уровню военного искусства офицерского состава корпуса, после двух и ожесточенных боев частей корпуса, был взят г. Нежин, – важнейший опорный пункт противника на пути к Киеву. При этом противнику нанесен значительный ущерб в живой силе и технике, при малых потерях для корпуса. Город Нежин фактически не пострадал, была захвачена работавшая электростанция, хлебозавод, пивзавод, противник бежал от штурма наших танкистов.

Ущерб, нанесенный противнику в боях за Нежин.

1. Уничтожено:

Солдат и офицеров	до 1000 чел.
Складов с боеприпасами	8
Орудий ПТО	18
Танков	9
Станковых пулеметов	14

2. Захвачено:

Пленных	19 чел.
Склад с солью	600 тн
Склад кожи	200 шт.
Склад шерсти	200 кг
Склад с зерном	300 тн
Рогатого скота	90 гол.
Складов разных	2
Автомашин грузовых	18
Автомашин легковых	7
Ручных пулеметов	22
Самоходных пушек	3
Минометов	13
Мотоциклов	12
Повозок с грузами	15
Мотоциклов	9
Самоходн. пушек	1
Орудий разн. калибров	5
Минометов	10
Тягачей	3
Тракторов	1
Лошадей	6

Освоб. насел. пунктов 24

Потери корпуса при захвате г. Нежин:

1. Убито	45 чел.
2. Ранено	117 чел.
Всего	102 чел.

Подбито и сгорело:

Автомашин	35
Пушек	8
Минометов	4
Мотоциклов	4
Бронемашин	2
Радиостанций	9
Танков Т-34	4
Танков Т-70	8

В ознаменовании одержанной победы, за отличие в боях при освобождении г. Нежин, приказом ВГК МСС тов. Сталина от 15.9.43 г. – 7-му Гв. Механизированному корпусу, 24 и 25 МБр

и 57 Гв.ТБр присвоено наименование «Нежинских», а 26-я Гв.Севская МБр, второй раз отличавшаяся в боях с немецкими захватчиками награждена орденом «Красное знамя»

Отчет составил командир 7 Гв.Нежинского МК ГСС генерал-лейтенант Корчагин.

Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації,
ф.3437, оп.1, спр.39, арк.5-8.
Машинопис. Копія.

№4 – [16 вересня 1943 р.] – м.Москва – Наказ Верховного Головнокомандувача СРСР

Приказ Верховного Главнокомандующего генералу армии Рокоссовскому.

Войска Центрального фронта продолжали наступление, сегодня 15 сентября после двухдневных ожесточенных боев овладели крупным ж.д. узлом и городом Нежин – важным опорным пунктом обороны немцев на пути к Киеву.

В боях за Нежин отличились войска генерал-лейтенанта Черняховского, генерал-майора Козлова П.М., гвардейцы-танкисты генерал-лейтенанта танковых войск Корчагина и летчики генерал-лейтенанта Руденко.

Особенно отличились: 280 Конотопская стрелковая дивизия генерал-майора Голосова, 132 Бахмачская стрелковая дивизия генерал-майора Шкрылева, 24 Гв.механизированная бригада полковника Артамонова, 26 Гв.Севская механизированная бригада генерал-майора Баринова, 57 Гв.Танковая бригада полковника Силова, 229 штурмовая авиационная полковника Кружского, 286 истребительно-авиационная дивизия полковника Иванова.

В ознаменовании одержанной победы отличившиеся в боях за освобождение города Нежин, 7-му Гв.механиз.корпусу, 26 Гв.МБР, 25-й Гв.МБР, 57 Гв.ТБр, 229 ШАД, 286 ИАД присвоить наименование «Нежинских» и впредь эти соединения именовать:

7 Гв.Нежинский МК
24 Гв.Нежинская МБр
25 Гв.Нежинская МБРР
57 Гв.Нежинская ТБр.
229 Нежинская ШАД
286 Нежинская ИАД

80-ю Конотопскую стрелковую дивизию, 132-ю Бахмачскую стрелковую дивизию, 26-ю Гвардейскую Севскую МБр, второй раз отличившуюся в боях с немецкими захватчиками, представить к награждению орденами Красного Знамени.

Сегодня, 15 сентября в 20 часов столица нашей Родины Москва от имени Родины, салютует нашим доблестным войскам, освободившим г.Нежин двенадцатью артиллерийскими залпами из ста двадцати четырех орудий.

За отличные боевые действия объявляю благодарность всем руководимым Вами войсками, участвовавшим в боях за освобождение города Нежин. Вечная слава героям, павшим в борьбе за свободу и независимость нашей Родины.

Верховный Главнокомандующий Маршал Советского Союза И.Сталин.

Правда, 16 вересня 1943 р. (№230).
Машинопис. Копія.